

ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ:

про стан та потреби дітей, повернутих до батьків із закладів інституційного догляду у зв'язку з війною

жовтень 2022

1. Стан та потреби дітей, повернутих із інтернатних закладів до батьків у зв'язку з війною

На першому етапі моніторингу (травень-червень 2022 року) було встановлено, що з початку війни діти, які перебували в закладах інституційного догляду та виховання цілодобово, масово (38882, що складає 80,9%) були повернуті батькам чи законним представникам; 1611 (3,4%) дітей у супроводі працівників цих закладів були переміщені в більш безпечні регіони України; 4296 (8,9%) евакуйовані за кордон; 3269 (6,8%) дітей залишилися в закладах за місцем їхнього постійного перебування.

Зокрема, з числа тих, які були повернуті до батьків чи інших законних представників:

- 13906 дітей повернуті із закладів спеціалізованої освіти (98,42% від загальної чисельності дітей, які перебували цілодобово у цих закладах);
- 16052 дитини (93,07%) - із закладів спеціальної освіти;
- 7881 дитина (90,7%) і- з закладів загальної середньої освіти;
- 699 дітей - із закладів системи соціального захисту;
- 90 дітей (13 %) з дитячих будинків повернуто до родичів.

В рамках першого етапу моніторингу також проведено вивчення стану безпеки та місця перебування дітей, повернутих до батьків, родичів із пансіонів **загальноосвітніх та спеціальних закладів освіти**.¹ Всього до початку війни функціонувало 408 таких закладів, до яких було зараховано на цілодобове перебування 25932 дитини, з яких 23933 дитини у зв'язку з початком війни були повернуті до батьків/законних представників. До вивчення потреб дітей, повернутих до батьків було долучилось 310 закладів (76%), які знаходились на умовно безпечних територіях України. За результатами проведеного моніторингу працівниками цих закладів були визначені діти, сім'ї, яких потребують допомоги та підтримки, а також надана персоналізована інформація про стан безпеки та потреби **13047 таких дітей, які проживають у 866 територіальних громадах. Інформація про цих дітей була надана відповідним службам у справах дітей за місцем проживання тієї чи іншої дитини.**

Основні характеристики стану цих дітей та їхньої безпеки:

- майже кожна третя дитина з інвалідністю, біля 80% – мають особливі освітні потреби;
- більше 95% дітей перебували у безпечному або відносно безпечному місці, **1,1% – у зоні бойових дій, близько 3% – в тимчасовій окупації чи** на непідконтрольній Уряду України території (31 дитина перебуває на території росії, білорусії в АР Крим);
- близько 80% дітей перебувають за місцем проживання батьків/законних представників; понад 6% дітей (на момент опитування), перемістились² разом з батьками/законними представниками в більш безпечні регіони України, а більше 10% - евакуювались за кордон.
- 95.6 % дітей перебувають з батьками/законними представниками; 4% дітей перебувають у родичів, знайомих; невідоме для працівників закладів місце перебування 1,4% дітей;
- 20% дітей разом зі своїми батьками/законними представниками перемістились в межах України або евакуювались за кордон;
- 1 дитина загинула (попала під обстріл, Луганська обл.;

¹ Заходи моніторингу не здійснювалися щодо дітей з інституційних закладів системи освіти Донецької, Херсонської, Луганської областей, АР Крим та м. Севастополь, тому аналіз не враховує інформації з цих регіонів.

² На основі інформації, доступної працівникам інтернатних закладів, які були долучені до моніторингу

- **1 177** дітей із 13047 було виокремлено як найбільш вразливу категорію, які першочергово потребують захисту і підтримки, їхні сім'ї за припущеннями працівників інституційних закладів ймовірно перебувають у складних життєвих обставинах та неспроможні належно забезпечувати потреби дитини

Результати першого етапу моніторингу були офіційно надіслані замовнику Мінсоцполітики та Нацсоцслужбі України, а також Міносвіти та відповідними органам обласних військових адміністрацій, презентовані на засіданні Координаційної ради з питань захисту прав дітей в період війни при Кабінеті Міністрів України. Експертами проекту був розроблений інструментарій та методичні рекомендації оцінки та вивчення потреб дітей зазначеної цільової групи в умовах воєнного стану та спільно з Нацсоцслужбою та МОН проведений вебінар для спеціалістів служб у справах дітей, фахівців з соціальної роботи та представників інтернатів територіальних громад в яких проживають діти повернуті з інтернатів. В зазначеному заході взяло участь більше чим 1300 осіб. На вебінарі представники Нацсоцслужби та МОН визначили завдання щодо напрямків роботи з бувшими вихованцями інтернатних закладів та підтримки сімей в які вони були повернуті. Важливим посилом стало то, що під час вебінару було чітко зазначено позицію Міносвіти про небезпечність і недоцільність функціонування пансіонів в період війни, тому ці діти мають бути залучені до навчання в місцевих школах Представники Нацсоцслужби зорієнтували місцевих спеціалістів на посилення моніторингу та підтримки сімей, в які повернулись діти з інтернатів, особливо щодо дітей з інвалідністю. Експерти проекту презентували інструментарій та методику оцінки та супроводу дітей та сімей групи ризику та надіслали зазначені матеріали місцевим спеціалістам.

В період липень-вересень п.р. відповідними службами у справах дітей спільно з іншими соціальними підрозділами та працівниками системи освіти при підтримці експертів та регіональних координаторів проекту здійснювалися заходи, які були визначені в ході вебінару: моніторингові візити у сім'ї, оцінка безпеки та сімейної ситуації дитини, вивчення потреб, надання підтримки в разі потреби здійснення заходів із захисту дитини. В ряді територій із-за відсутності фахівців з соціальної роботи до моніторингу долучались старости чи соціальні робітники, волонтери. Не рідкі випадки, коли у зв'язку з небезпекою, чи транспортними проблемами моніторинг здійснювався шляхом онлайн опитування батьків та дитини.

В результаті була уточнена та перевірена інформація зібрана в рамках першої фази моніторингу та визначені потреби, зокрема:

- 17% дітей/сімей потребують допомоги та підтримки в закупівлі продуктів харчування.
- 18% дітей/сімей - потребують одягу та взуття, особливо для осінньо – зимового сезону;
- 20% дітей/сімей потребують допомоги в забезпеченні засобами індивідуальної гігієни.
- 14% дітей/сімей потребують постільних засобів (ковдри, подушки, білизна).
- 11% дітей/сімей зазначили, що потребують медичної допомоги.

Особливої актуальності набуває потреба в підтримці підготовки житла до зимового періоду. Так, 26% сімей зазначили, що потребують допомоги в засобах, що допоможуть обігрівати/опалювати помешкання.

Окремою групою потреб, що мають прогнозовано високий запит, є засобами для дистанційного навчання, першочергово планшети, смартфони. Замір цієї потреби у найбільш вразливій групі показав, що 20 % від загальної чисельності потребують допомоги і відповідного придбання. Варто зазначити, що відносно цієї потреби часто можливі перебільшення чи навіть зловживання, тому даний запит потребує більш ґрунтовного вивчення і верифікації інформації.

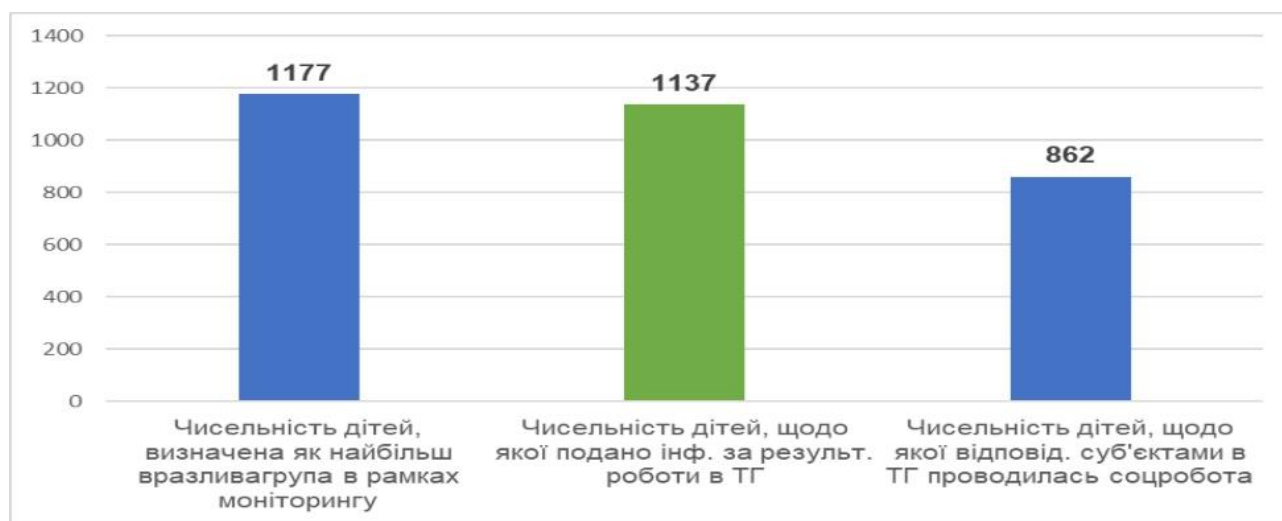
Аналіз потреб та заходи щодо захисту дітей та підтримки сімей найбільш вразливої групи дітей, повернутих з інтернатів

За ініціативи проекту, Нацсоцслужба України взяла під свій контроль заходи щодо соціально-правового захисту 1 177 дітей, які були визначені як найбільш вразливі.

Суб'єктами соціального захисту дітей територіальних громад здійснено оцінку стану сімейної ситуації 1137 дітей із найбільш вразливої категорії, щодо 862 з цих дітей здійснювалися заходи соціального захисту та соціальна робота з їхніми сім'ями.

Інформація про загальну чисельність цільової групи дітей, щодо якої проведено аналіз, відображена на рис. 1.

Рис.1

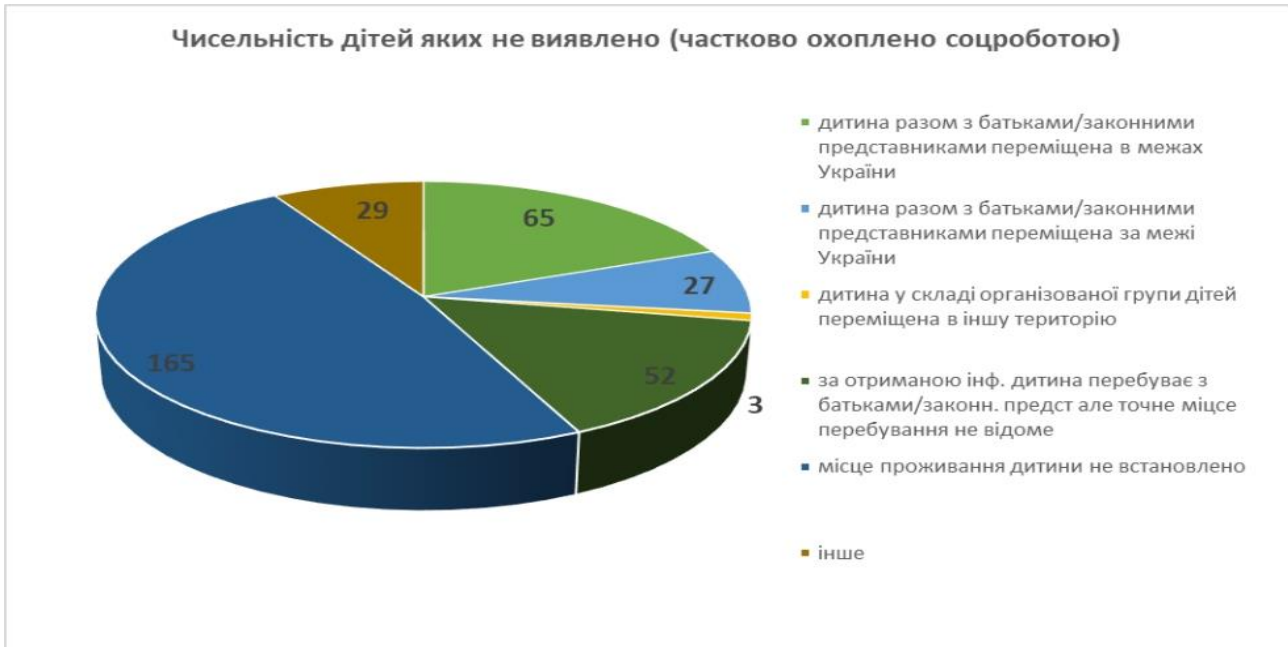
Суб'єктами виявлення та/або організації соціального захисту дітей в територіальних громадах застосовувались у роботі із зазначеними випадками два основні інструменти, передбачені законодавством: оцінка рівня безпеки та оцінка потреб сім'ї/особи. Обидва інструменти передбачають міжвідомчий та міждисциплінарний підхід. У багатьох випадках до однієї і тієї ж сім'ї застосовувалась і оцінка рівня безпеки і оцінка потреб сім'ї/особи. Чисельність дітей/сімей щодо яких застосовувався один з інструментів оцінювання ситуації в сім'ї відображено на рис. 2.

Рис.2.

Частина дітей та їхніх сімей охоплена або частково охоплена соціальною роботою в територіальних громадах, зокрема через дистанційні засоби комунікації. Найвищі показники невиявлених дітей зафіксовано в областях, де частина території є тимчасово окупованою, відбуваються активні бойові дії тощо, зокрема дуже високий цей показник у Запорізькій області. Чисельність дітей цієї категорії та місце їх перебування відображені на рис. 3.

Рис.3.

Одним з компонентів і важливою складовою роботи було з'ясування ситуації щодо фактичного місця проживання дитини після повернення із закладу, а також того, з ким вона проживає. Визначено, що 90% дітей, з тих, місце проживання яких визначено, проживають з біологічними батьками або одним з них. Інші результати відображено на рис. 4.

Рис.4.

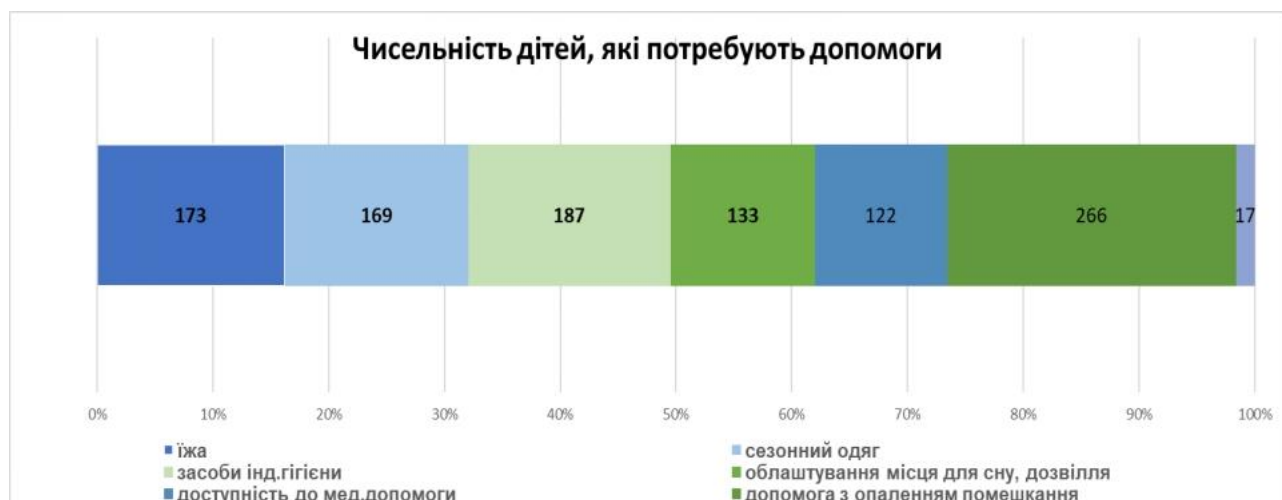
Дуже важливою складовою цієї роботи була оцінка ситуації щодо безпеки місця проживання дитини на момент роботи з нею та її сім'єю. Відповідний висновок зроблено щодо 1063 дітей, з яких 74,03% проживають у відносній безпеці. Детальніше інформацію відображено на рис. 5.

Рис.5.

Важливим компонентом для роботи суб'єктів виявлення та/або організації соціального захисту дітей було оцінити ситуацію на місці щодо задоволення базових потреб дітей і, відповідно, подальшому реагуванні і допомозі в задоволенні цих потреб. Так, в рамках цієї роботи встановлено, що значна частина дітей потребує продуктів харчування, засобів індивідуальної гігієни, сезонної одежі тощо. Результати відображені на рис. 6. Окремий замір здійснювався щодо необхідності допомоги сім'ям в обігріві житла у зв'язку з настанням холодної пори року. Визначено, що для 266 дітей та їхніх сімей актуальною є допомога в опаленні поменшання (23,39% із 1137 дітей щодо яких підготовлено інформацію). В рамках Проекту вживатимуться заходи щодо допомоги цій категорії сімей.

Рис.6.

Ключовим і дуже важливим завданням оцінки було визначення здатності батьків/законних представників чи інших осіб, з якими проживає дитина, забезпечувати її потреби. Відповідну оцінку проведено щодо 898 дітей та встановлено:

- 245 дітям (27,3%) батьками чи іншими особами, з якими проживає дитина, забезпечуються потреби;
- 559 дітям (62,2%) забезпечуються лише основні базові потреби;
- щодо 45 дітей (5%) батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, нехтують потребами дитини;
- щодо 41 дитини (4,6%) наявні ознаки насильства чи жорстокого поводження.

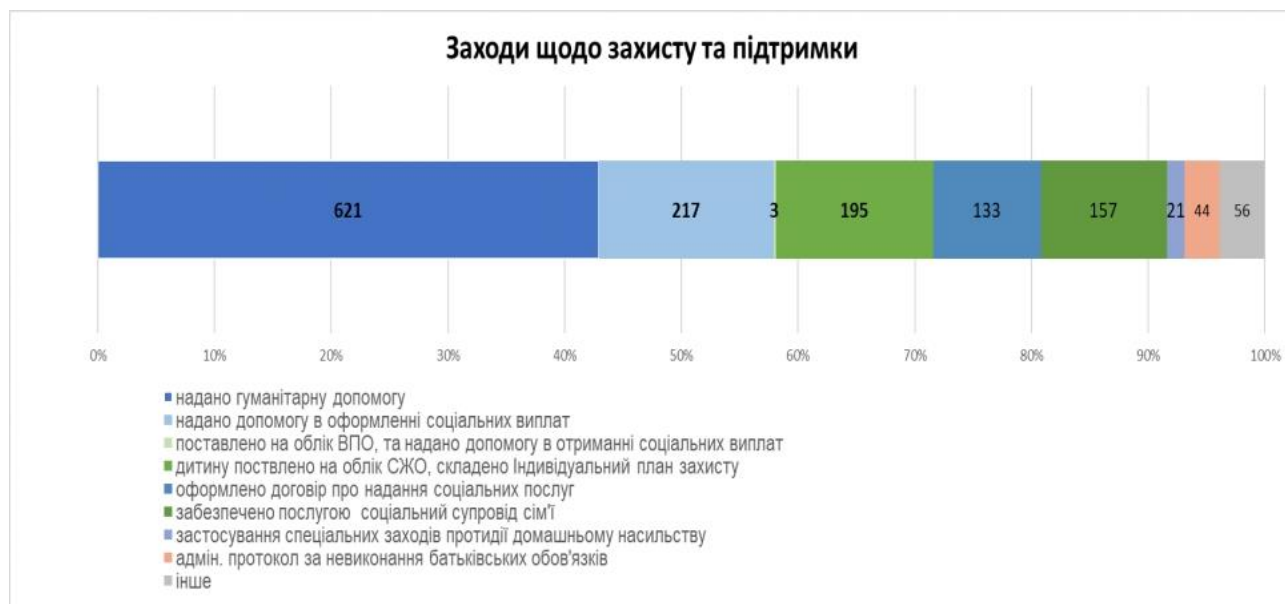
Тобто, щодо 9,6% дітей, повернутих з цілодобового перебування у закладах освіти до батьків / законних представників, відповідальним суб'єктам необхідно невідкладно застосовувати комплекс заходів соціально-правового захисту дітей, надання необхідної допомоги в залежності від індивідуального випадку. Результати цього важливого компоненту роботи візуалізовано на рис. 7.

Рис.7.

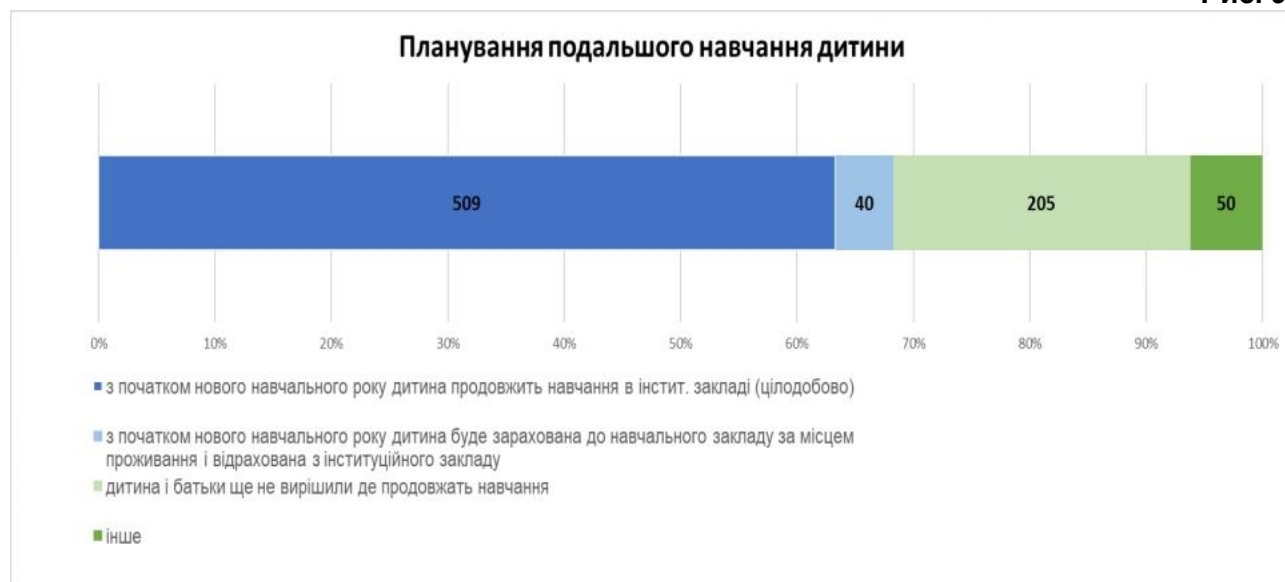
Надіслана в рамках Проекту в територіальні громади інформація актуалізувала необхідність проведення роботи з цільовою групою, а також персоніфікувала її через отримання первинних даних за результатами первинного моніторингу. За результатами проведеної соціальної роботи вже вжито ряд заходів, направлених на захист і підтримку дітей та їхніх сімей, і цей процес продовжується. Так, у відповідності до отриманих та узагальнених даних 621 дитині та її сім'ї надано гуманітарну допомогу, 217 дітей та їхніх сімей отримали допомогу в оформленні соціальних виплат, 195 дітей поставлено ССД на облік дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах, відповідно щодо захисту їхніх прав та інтересів має проводитись робота міждисциплінарними командами з надання необхідної допомоги та послуг, 133 дитини отримуватимуть соціальні послуги у відповідності до договору. Інші результати відображені на рис. 8.

Рис.8.

Результати щодо планування продовження навчання у новому навчальному році відображено на рис. 9. 509 дітей, щодо яких проведено відповідне вивчення ситуації, з початком нового навчального року продовжать навчання в інституційному закладі в основному в онлайн форматі, 40 дітей продовжать навчання в освітньому закладі за місцем свого проживання, щодо 205 дітей, батьки, особи з якими проживає дитина, станом на кінець серпня ще не визначились.

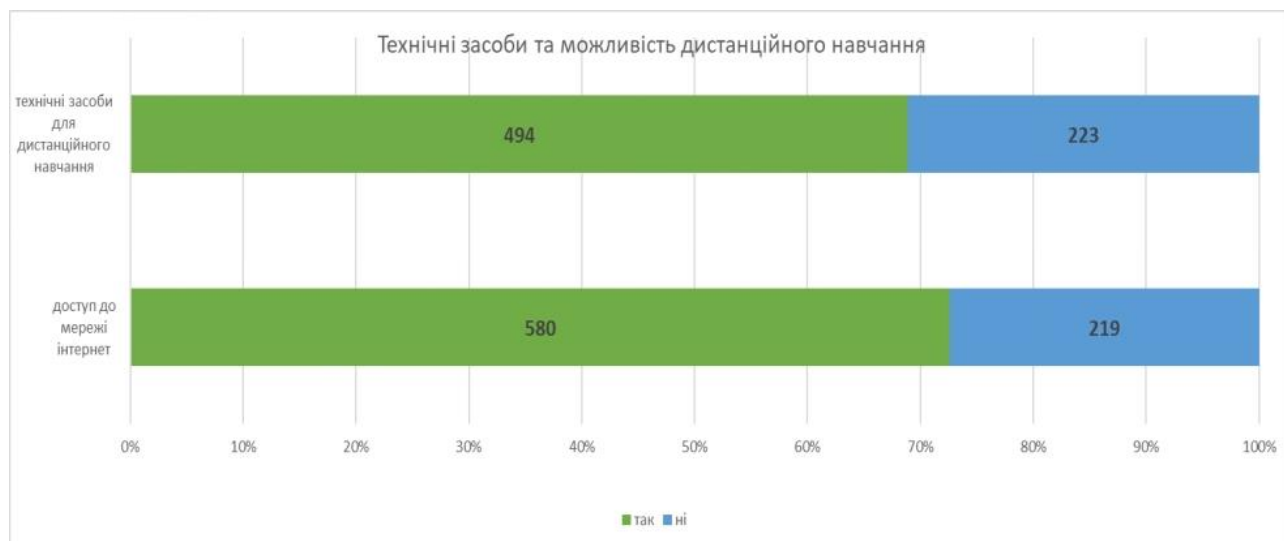
Рис. 9.

Враховуючи те, що в нинішніх умовах значна частина дітей навчається дистанційно, відповідно є потреба у технічних засобах для навчання. Проведено вивчення ситуації щодо наявності у дітей технічних засобів для навчання, а також доступу до мережі інтернет. Встановлено, що в 219 дітей немає доступу до мережі інтернет, в 223 дітей відсутні технічні засоби для участі в дистанційному навчанні. Інформацію додатково відображено на рис. 10.

Рис. 10

Зазначені заходи не є статичними, в територіальних громадах продовжується робота з даною цільовою групою, зокрема щодо практичної допомоги та захисту прав дитини.

Зважаючи на те, що не всі загальноосвітні та спеціальні заклади освіти, в яких навчалися і проживали діти до початку воєнного стану, з достатньою відповідальністю підійшли до здійснення заходів першого етапу моніторингу, вважаємо за потрібне продовжити вивчення суб'єктами соціальної роботи сімейної ситуації дітей, які перебували цілодобово у пансіонах навчальних закладів та з початком війни повернулися до батьків чи законних представників, проведення оцінки потреб таких дітей та їхніх сімей та забезпечення задоволення їх речами першої необхідності, надання необхідних соціальних послуг, здійснення заходів безпеки.

Проведений моніторинг показав, що батьки кожної 6 дитини цієї цільової групи за декілька днів до початку навчального року не знали де буде навчатись дитина, а кожна 4 дитина не має можливості для дистанційного навчання. Вважаємо, що особливу увагу слід приділити реальному включенню цих дітей в освітній процес, бажано у громадах за місцем їхнього проживання, що сприятиме і своєчасному виявленню ризиків недогляду та здійсненню заходів із їх захисту.

Результати моніторингу підтвердили нагальну потребу у соціальних послугах, соціальному супроводі сімей, до яких повернулися діти із інтернатних закладів, проте у більшості населених пунктів, де проживають ці сім'ї, фахівці із соціальної роботи та відповідні соціальні послуги відсутні. Війна ще більше загострила потребу в професійній соціальній роботі з ведення випадків та психосоціального супроводу, особливо в сільській місцевості.

Відповідно до висновків, зроблених місцевими спеціалістами, ряд дітей потребують захисту їхніх прав та послуг альтернативного сімейного догляду, особливо в патронатних та прийомних сім'ях. Більшість регіонів мають досить обмежені можливості влаштування дітей в сімейні форми виховання, тому є ризик повторного влаштування дітей до закладів інституційного догляду, поширення явища бездоглядності, що в умовах війни створює додаткові ризики для дитини. Необхідно спрямувати інформаційні ресурси на залучення сімей до створення сімейних форм виховання, усиновлення та патронату над дітьми. Хорошим ресурсом для цього є сім'ї, які виявили бажання надати прихисток у своїй сім'ї дітям в період війни і зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама», пройшли первинний відбір та курс експрес-навчання і подали відповідні заяви до ССД. Цей ресурс особливо актуальним може бути для тимчасового влаштування в альтернативні сімейні форми виховання дітей, які

підлягають обов'язковій евакуації із зони бойових дій, необхідно тільки унормувати правове поле його застосування.

Для покращення становища зазначеної категорії дітей та їхніх сімей, в рамках Проєкту ЮНІСЕФ планується здійснити такі заходи:

- навчання, консультування та методичний супровід спеціалістів ССД, ЦНСП з питань ведення складних випадків;
- методична та фінансова допомога ЦСС в підготовці кандидатів у прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни/піклувальники;
- надання підтримки обласним службам у справах дітей у проведенні моніторингу дітей, які перебувають у ЦСПР, притулках, Центрах пі